

SCHWEIZERLØVEN I LUZERN OG DENS FORHISTORIE

Det varigste og mest kendte Minde, nogen Dansker har sat sig i Schweiz, er sikkert Thorvaldsens Løve i Luzern. Utallige Rejsebøger og Brochurer har skildret Løven og dens Omgivelser. Mange Digtere har besunget den. Kunstnere og Kunsthistorikere har glædet sig over den. Oppermann har utvivlsomt Ret, naar han i sin Bog om Thorvaldsen skriver: »Det Ry, som Luzerner-Løven vandt ved sin Fremkomst, har den bevaret til den Dag i Dag. Ideen er saa ligetil og Udførelsen saa grandios, at den trods vekslende Tiders vekslende Smag stadig har Magt over Sindene.«¹

Det er ikke Hensigten i nærværende Afhandling at forsøge en kunstnerisk eller kunsthistorisk Bedømmelse af Lucernerløven — en Opgave,

Oberst Carl Pfyffer von Altishofen. Efter Tegning ca. 1820 i Kunstnerselskabets Album i Luzern.

der vilde overstige Forfatterens Kompetence. Her skal blot — med Benyttelse af forskellige Oplysninger fra schweiziske Kilder, der hidtil ikke har været meddelt paa Dansk² — gives en Fremstilling af Monumentets Forhistorie, særlig de Forhandlinger, som Luzernerne førte med Thorvaldsen. Dertil knyttes nogle Meddelelser om Monumentets Indvielse, om dets senere Skæbne og om Thorvaldsens Besøg i Luzern.

SCHWEIZERGARDENS ENDELIGT

DEN 10. AUGUST 1792

Gennem mange Hundrede Aar gik store Skarer af Schweizere som Lejetropper i fremmed Krigstjeneste. Det var Datidens Form for Udvandring, som gav Afløb for Eventyrlysten og samtidig tilfredsstillede Trangen til at skaffe sig bedre Kaar end den karrige Natur i de ofte overbefolkede Fjelddale kunde yde. Man regner, at i Løbet af tre Aarhundreder tog ialt ikke mindre end 2 Millioner Schweizersizoldater under 700 Generaler Del i udenlandske Krige.

I vore Dage forbyder det schweiziske Forbunds Grundlov al Hvervning til fremmed Krigstjeneste, ja overhovedet Indtræden af Schweizere i andre Landes Hære. Men endnu ved det attende Aarhundredes Slutning var udenlandsk Krigstjeneste et Led i mange Schweizeres Liv. Paa dette Tidspunkt kæmpede talrige Mænd fra det frie republikanske Schweiz fjernt fra deres Land som professionelle Soldater for udenlandske Enevoldsherskere.

En af de ejendommeligste og blodigste Episoder i dette mærkelige Systems Historie er Schweizergardens Kamp ved Tuilerierne under den franske Revolution. I over halvandet Hundrede Aar havde Schweizere tjent i den franske Konges Livvagt. Overfor en vældig Overmagt af fremstormende revolutionære Styrker søgte ca. 1000 Schweizere den 10. August 1792 i Troskab mod deres Faneed at forsvare Kong Ludvig den Sekstende, men Resultatet af den haabløse og forvirrede Kamp var paa Forhaand givet. 26 Officerer og omkring 760 Underofficerer og Menige blev enten dræbt under selve Kampen eller senere massakreret, efter at de paa Kongens Bud havde nedlagt Vaabnene og overgivet sig.

Meningerne om hele Lejetropssystemet er delte; der er ogsaa dem, der mener, at Schweizerne i August 1792 paa Forhaand burde have opgivet Kampen. Men for det kampglade Schweizerfolk staar Schweizergardens Strid som et Vidnesbyrd om schweizisk Troskab og Mod.

PFYFFER v. ALTISHOFEN OG IDEEN TIL MONUMENTET

Tanken om at rejse et Monument for denne Begivenhed skyldes og den overvejende Del af Æren for, at dette Monument blev til, tilkommer Oberst *Carl Pfyffer von Altishofen*. Naar man har haft Lejlighed til i Detailler at følge hans Virksomhed for at finde en passende Form for Monumentet og skaffe Midler tilveje, kan man ikke lade være med at beundre den utrættelige Energi, han lagde for Dagen. Det lykkedes ham, trods megen Skepsis i hans Omgivelser og mange Vanskeligheder af forskellig Art, takket være sin Udholdenhed at gennemføre Planen.³

Carl Josef Anton Johann Nepomuk Markus Pfyffer von Altishofen (1771-1840), som tilhørte en gammel Luzernerfamilie, var i flere Hen-

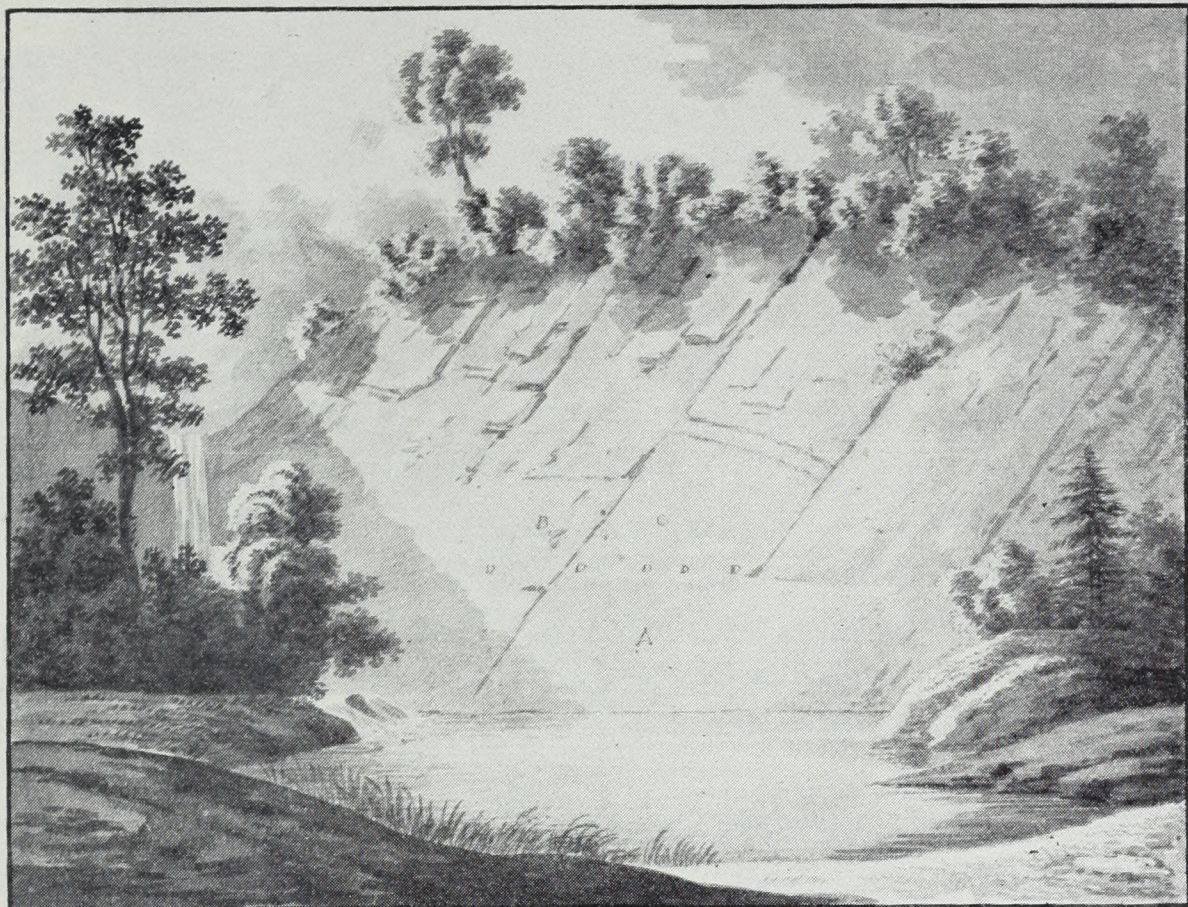
Vincenz von Rüttimann. Efter Kobberstik i Borgerbiblioteket i Luzern.

seender en ejendommelig Personlighed. Hans Fader, Raadsherre og Landfoged Josef Anton Pfyffer døde, da Sønnen kun var seks Aar; da Moderen derefter indgik et nyt Ægteskab, som vakte Familiens Mis-hag, tog en Onkel, Benedikt Pfyffer von Altishofen, der var Abbed i Klostret St. Urban, Drengen til sig. Den unge Pfyffer voksede op i dette velhavende Cistercienserkloster, hvor han i de første Aar blev grundig forkælet. I et Vidnesbyrd, der blev skrevet, da Drengen var 9 Aar gammel, hedder det, at han var »et Barn med glimrende Hukommelse; hvis hans Forstand modnes paa samme Maade som Hukommelsen, vil han blive kaldt Geni«. Forøvrigt havde han aabenbart en ret vanskelig Karakter.

Efter Abbed Benedikts Død besluttede man sig til at sende Carl Pfyffer, der da var knap 10 Aar gammel, til Militærskolen i Paris.⁴ Herved fulgte man en gammel Familietradition; lige fra det 16. Aarhundredes Begyndelse havde der saa at sige altid været Medlemmer af Familien Pfyffer i fransk Krigstjeneste. Det kneb imidlertid for den egenraadige Dreng at føje sig efter Militærskolens strenge Disciplin. Gennem en Onkel, Carl Josef von Bachmann, der var Major (senere Oberst) i Schweizergarden i Paris, fik den unge Carl i 1787 knap seksten Aar gammel en Stilling som »anden Underløjtnant« i det schweiziske Garderegiment. Her fulgte han paa nærmeste Hold Begivenhederne i Revolutionsaarene 1789-92 og viste samtidig alsidige Interesser for Kunst, Teater og Litteratur.

I Juni 1792 havde Løjtnant Pfyffer sammen med nogle Kammerater bedt om Orlov for at tage til Schweiz — en Anmodning, de dog trak tilbage, da det truede med Uroligheder i Paris. Kong Ludvig den Sekstende, som ikke vilde give nogen Anledning til Misforstaaelse i Befolkningen, gav imidlertid Schweizerne en bestemt Ordre til ufortøvet at foretage den paatænkte Rejse. Saaledes gik det til, at Pfyffer ikke selv var med ved Schweizergardens Forsvar af Tuillerieserne den 10. August. Hans Onkel, Oberst Bachmann, deltog derimod i Kampen og blev henrettet den 3. September.

Efter de ulykkelige Begivenheder i 1792 blev Pfyffers Regiment hjemsendt og opløst. Det følgende Aar søgte baade England, Spanien og Piemont at hverve Schweizerne til Krigstjeneste, og Pfyffer traadte som Kaptajn ind i et Regiment, der skulde kommanderes af Officerer fra Luzern og tjene Kong Amadeus af Sardinien. Fra 1793 til 1798 stod Regimentet først i Norditalien, senere i Savoyen, som det forsvarede mod de franske Revolutionstropper. I December 1798 faldt det i fransk Krigsfangenskab. Efter Hjemsendelsen og et kort Ophold i Lu-

zern traadte Pfyffer i 1800 ind i et andet Schweizerregiment, der stod i østrigsk Tjeneste. Under Kampene mod de franske Tropper i Engadins Bjerge blev han saaret. Allerede i Februar 1801, efter Fredsslutningen i Lunéville, opløstes Regimentet. Pfyffer, der den Gang kun var knap 30 Aar gammel, trak sig nu definitivt tilbage til sit Hjemland. I Mellemtiden var hans betydelige Formue i Luzern blevet beslaglagt af den af Franskmændene skabte nye Regering i Schweiz, »den helvetiske Regering«. Takket være den indflydelsesrige Landfoged *Vinzens Rüttimann's* Indgriben blev Formuen dog frigivet, og »den unge, vilde, uvidende og umoralske Mand«, som Pfyffer kaldes i et samtidigt Brev, blev oven i Købet udnævnt til »Censor« for Kanton Luzern. I de urolige og forvirrede Aar under den franske Besættelse (indtil 1814) spillede Pfyffer flere Gange en Formidlers Rolle. Senere var han i en lang Aarrække (1814-1830) Medlem af Kantonens »Store Raad«, blev en af Førerne for det nye konservative Parti og var Udgiver af Bladet »Waldstätter-Bote«, som ofte blev udsat for heftige Angreb fra Lu-

Prospekt af Klippen, hvori Monumentet skulde hugges ud. Pen, Pensel og Tusch.
Thorvaldsens Museum.

zerns radikale Kredse. En Gang blev Pfyffer dømt til 100 Dages Fængsel for en Presseforseelse, men unddrog sig Straffen ved Flugt til den nærliggende Kanton Schwyz. Han vendte først tilbage til sin Fødeby, da Det Store Raad et Par Aar efter havde benaadet ham.

Ved Siden af sin politiske Virksomhed drev Pfyffer Studier paa saa forskellige Omraader som Geologi, Mineralogi, Zoologi, Kunst, Litteraturhistorie og Teknologi og interesserede sig livligt for Magnetisme.

Paa Kunstens Omraade gav hans Virke sig praktiske Udslag, *dels* ved Oprettelsen af et litografisk Atelier og en Kunsthandel, som virkede for Smagens Forbedring, bl. a. ved Udgivelse af en Række Billeder af Schweizerdragter og Landskaber, *dels* i 1819 ved Grundlæggelsen af Kunstforeningen: »Kunstgesellschaft der Stadt Luzern«, hvis Formand han var i 14 Aar. Først og fremmest blev Pfyffer dog kendt for sine Bestræbelser for Løvemonetet. I Kunstvennernes Kreds kaldtes han i senere Aar almindeligvis »Løve-Pfyffer«, og som Anerkendelse af sine Fortjenester blev han valgt til Præsident for den almindelige schweiziske Kunstforening.

Allerede kort efter Schweizergardens Opløsning begyndte Pfyffer at sysle med Tanken om at faa rejst et Monument til Minde om sine faldne Kammerater. Men naturligvis kunde man ikke, saalænge Schweiz stod under fransk Herredømme, agitere offentligt for at skabe et Monument, hvis Tendens var rettet imod Frankrigs daværende Herskere, og som Napoleon sikkert ikke vilde have taget naadigt op. Først da Schweizerne igen var blevet Herrer i deres eget Land, og den bourbonske Kongefamilie i 1815 atter var kommet paa Tronen i Frankrig, blev Tanken om et Monument fremsat offentligt.

Den 7. August 1817 — 25 Aar efter Begivenhederne i Paris — besluttede det schweiziske Statsforbunds Delegeretforsamling (Tagsatzung) paa Forslag af Repræsentanterne for Kanton Bern

»at vise det tidligere Schweizer-Garde-Regiment, hvis Heltemod indenfor Schweizerhistorien ikke fordunkles af noget ældre Eksempel paa patriotisk Dyd, en dyb og evig Taknemlighed og Beundring ved et særligt Dokument; for Efterslægten *at* bevare Navnene paa alle dem, der faldt med Ære paa den blodige Valplads, eller hvis Liv kort derefter blev ofret som Følge af deres Troskab, saavel som Navnene paa deres endnu levende Vaabenbrødre, ved en Fortegnelse, der skal opbevares i Forbundsarkivet; *at* overrække alle endnu levende Krigere i dette Regiment, som var til Stede den 10. August 1792 i Paris under Angrebet paa det kongelige Slot, en Erindringsmedalje af Jern med Ordene: Troskab og Ære.«⁵

Paa denne Maade vilde de schweiziske Myndigheder saaledes officielt give baade de faldne og de overlevende Medlemmer af Schweizergarden en Æresbevisning.

Denne Beslutning gik efter Pfyffers Opfattelse ikke vidt nok, men Sagen var i hvert Fald draget frem for Offentligheden. Nu maatte der være den rette Baggrund for Tanken om at rejse et værdigt Monument for dem, der havde kæmpet ved Tuilerierne.

Den 1. Marts 1818 udsendte Pfyffer da en »Subskriptionsplan for Opførelse af et Monument til Ære for de Militærpersoner i det tidligere Schweizergarde-Regiment i kongelig fransk Tjeneste, som omkom den 10. August, den 2. og 3. September 1792«. Han foreslog, at man ved et Monument skulde ære Mindet om »disse Schweizere, der tro mod deres Ed, uforfærdet og ubestikkeligt, som værdige Forkæmpere for Soldateræren og deres Fædrelands Ære, faldt som Ofre for den gyse- ligste Katastrofe ved Foden af den Trone, de skulde beskytte.«

Pfyffer rettede særlig sin Opfordring om Bidrag til de endnu levende tidligere Officerer i Schweizergarden og deres Familier, endvidere til alle Schweizere, der gjorde Militærtjeneste i Hjemlandet eller i Udlandet, og iøvrigt til alle patriotiske Schweizere. Som »Normalbidrag« nævntes 4 Schweizerfrancs; de, der vilde yde mindst 10 Francs, fik Løfte om »en i Kobberstik veludført Afbildning af Monumentet, en kortfattet Fremstilling af Begivenhederne den 10. August og den 2. September, hvortil endvidere skulde føjes en Fortegnelse over de paa disse to Dage omkomne Officerer, med Angivelse af deres Navne, deres Grad og deres Fædreland⁶ og endelig Listen over Subskribenterne.«⁷ Bidragene skulde indsendes til Oberst Pfyffer. Saafernt der indkom en større Sum end nødvendig til Dækning af Omkostningerne ved Monumentet, skulde der sættes et Beløb til Side til Fordel for en gammel Invalid, som skulde være Kustode ved Monumentet. Et eventuelt yderligere Overskud, suppleret med Indtægten ved Salg af Billeder af Monumentet, skulde fordeles mellem trængende Veteraner.

Pfyffers Opraab fik en noget blandet Modtagelse; selv hans Venner gav det en ret lunken Støtte. Fra een Side gjorde man gældende, at Schweizerne i Paris ikke havde gjort mere end deres Pligt. I Virkeligheden kunde man betragte dette Monument som et Udtryk for Tvivl om Schweizernes almindelige Pligtfølelse! Naar man ikke fandt det nødvendigt at rejse Monumenter for en Nationalhelt som Winkelried og de mange andre, der havde sat Livet til under Forsvar af deres eget Land — var der saa nogen Grund til særlig at udmærke Lejetropper, der var faldet for en fremmed Sag i et fremmed Land? Andre hævdede,

at hvis der overhovedet skulde rejses et Monument i denne specielle Anledning, burde det rejses af den franske Konge og i Paris, ikke i Luzern. Atter andre mente, at hvis der overhovedet skulde rejses et Monument, burde man snarere skabe et Fællesmonument for alle de Schweizere, der var faldet i Udlandet i Tidens Løb. Endelig var der dem, der kritiserede, at en Privatmand tog Initiativet i denne Sag; det maatte være en Opgave for Myndighederne.

I andre Kredse blev Pfyffers Henvendelse dog heldigvis mere venligt modtaget. I alt indbragte Subskriptionen godt 20.000 Francs; suppleret med andre Indtægter blev det ialt ca. 28.000 Francs.⁸ Blandt Subskribenterne var der baade Schweizere i Ind- og Udland og Medlemmer af udenlandske Fyrstehuse som Kejseren af Rusland, Kongen af Preussen og den franske Kongefamilie. Prins Christian Frederik af Danmark, den danske Gesandt i Florens og flere Medlemmer af den schweiziske Koloni i København fandtes ogsaa mellem Bidragyderne.

MONUMENTETS KARAKTER

Hvorledes skulde Monumentet se ud? Pfyffer havde allerede i 1805 tænkt sig, at et meget velegnet Sted vilde være en Klippevæg, der fandtes lige udenfor Byen Luzern og hørte til en Park, som ejedes af en af hans Slægtninge. Da Sagen kom offentligt frem, blev der dog skumlet en Del over den Tanke, at et saadant Monument skulde oprettes ikke paa offentlig, men paa privat Grund. Om Stedet og om Monumentets Form hed det i Subskriptionsindbydelsen:

»Dette Monument er tænkt rejst i Luzern ved Byens Porte, nær ved Züricher-Vejen, i en offentlig Have, der ved sin Beliggenhed er yderst malerisk. Her, støttet til en majestætisk Klippevæg og omgivet af malerisk grupperede Buske, vil det sikkert finde den mest passende Plads. Hvor kunde der vel tænkes et bedre Sted end her i Schweiz' Midte, overfor de høje Alper, ved Bredden af Vierwaldstättersøen, som har været Vidne til saa mangen Stordaad, ved Indgangen til Schweizerhistoriens klassiske Jord?

Et Basrelief i stor Maalestok, der fremstiller en død Løve i naturlig Størrelse, som, medens den tynges ned under Vægten af en Mængde sønderbrudte Vaaben, under sig fastholder Skjoldet med Frankrigs og Schweiz' Vaaben — en kortfattat, passende Indskrift ved Siden af en Fortegnelse over Navnene paa de tapre, som døde som Martyrer for deres Troskab — dette er i store Træk den Idé, man agter at følge.«⁹

Det var dog ikke alene Tanken om Monumentet som saadant, der var Genstand for Strid. Ogsaa den *Form*, Pfyffer ønskede det skulde have, var meget omstridt.

Allerede i 1817¹⁰ havde Oberst Pfyffer tænkt sig at anvende en Løve som Hovedfigur. Han drøftede denne Tanke med Digteren og Tegneren *Martin Usteri* fra Zürich (1763-1827), som lovede at tegne nogle Udkast. Den 20. September 1817 sendte Usteri Pfyffer en Skitse,¹¹ der viser en lænket Løve med et brudt Sværd i Gabet. I Retfærdighedens Interesse bør det fremhæves, at Usteri selv var meget lidt tilfreds med denne Skitse og udtrykte sig i følgende Vendinger, der er karakteristiske for hans joviale Væsen: »Jeg forstaar mig kun lidt paa Dyretegning, særlig paa Løver; hvis der er noget firbenet Væsen, som jeg er i Stand til at give nogle ægte og levende Træk, saa er det nok Geden — uden Tvivl paa Grund af den Forkærlighed, som jeg har for dens tobenede Broder. Om De bifalder min Tanke, at jeg lader den døde Løve beholde det Sværd, den har fravristet Fjenden, i Munden, ved jeg ikke; den synes mig ikke unaturlig«

Samtidig sendte Usteri en anden Skitse, hvor Baggrunden for Løven

Udsigt over Oberst Pfyffer von Altishofens Have i Luzern. Stik af R. Bodmer efter Tegning af G. Scheuchzer i Borgerbiblioteket i Luzern.

dannes af »en Gruppe sønderbrudte, og som man kan se af deres Tilstand, kraftigt benyttede schweiziske Vaaben«. ¹² Ogsaa en Slægtning af Pfyffer v. Altishofen (L. Pfyffer v. Wyer) tegnede et Udkast, inspireret af Vendômesøjlen i Paris, med en Sokkel bevogtet af fire Løver; ¹³ hver Løve skulde symbolisere et af de 4 schweiziske Regimenter, der gjorde Tjeneste i Paris 1792.

Intet af disse Udkast tilfredsstillede dog Pfyffer v. Altishofen, og han rettede nu en almindelig Opfordring til schweiziske Kunstnere om at udarbejde Modeller, der kunde vises paa den schweiziske Kunstforenings Udstillinger i Zürich og Bern 1818.

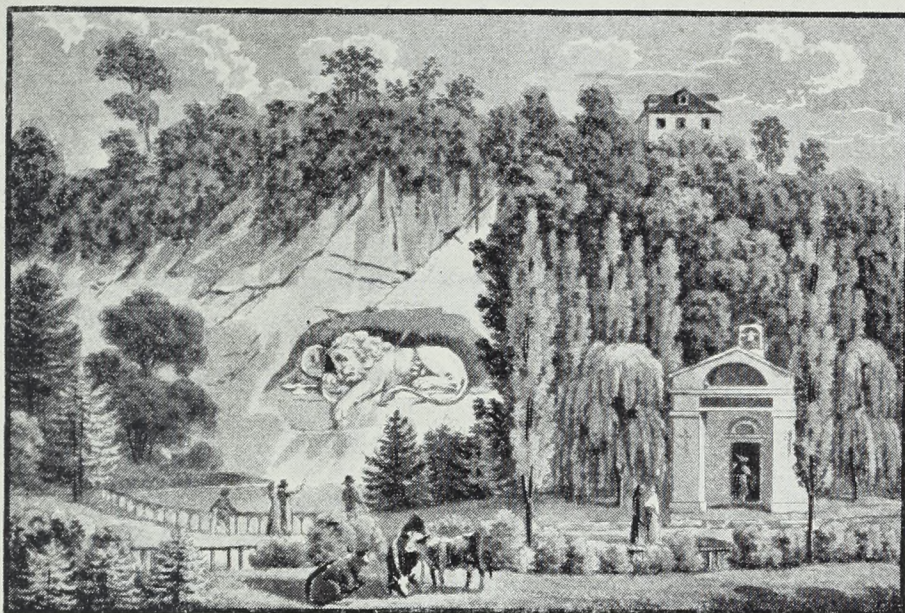
Til Udstillingen i Zürich i Marts 1818 var der indløbet flere Udkast, bl. a. to af Billedhugger *U. P. Eggenschwyler* (1766-1821), om hvem det »af Kendere« noget bombastisk skal være blevet sagt, at »af alle moderne Billedhuggere kommer Eggenschwyler, i græsk Stil, Billedhuggerne fra Perikles' Tid nærmest«. ¹⁴ Det ene af E.s Udkast, med en Løve, der beskytter et Lam, er gengivet hos Liebenau. ¹⁵

I det store og hele var Resultaterne af de schweiziske Kunstneres Anstrengelser saa lidet opmuntrende, at man navnlig i Kunstnerkredse i Zürich prøvede paa at faa Pfyffer til at opgive Tanken om et Løve-monument. Maleren og Kunsthistorikeren Heinrich Füssli skrev saaledes: ¹⁶ »Jeg maa sige Dem, at Deres Plan her i Almindelighed ikke vinder Bifald; . . . man synes her ikke om kedelige Monumenter, allermindst en Løve. Man vilde langt foretrække et Kapel eller et andet lille Monument paa et passende valgt Sted. Øen ved den gamle Bydel, vilde efter den almindelige Opfattelse være mest velegnet hertil.«

Et andet Medlem af Kunstforeningen i Zürich foreslog, at Monumentet skulde bestaa i en fritstaaende (Piedestal) af Solothurn-Kalksten paa en Sokkel af tilhuggede Granitblokke med Indskrifter i Støbejern og uden nogen Form for Løver; et saadant Monument vilde virke baade storslaaet og schweizisk (i Modsætning til den fremmedartede Løve!) og heller ikke blive nær saa kostbart.

Tanken om at ombytte Løven som Heltemonument med et Kapel eller »et eller andet lille Monument« faldt ikke i Pfyffers Smag. De mange Protestanter, som ogsaa gerne skulde bidrage til Mindesmærket for Schweizergarden, vilde næppe heller synes om, at Resultatet blev et Slags Helgenkapel.

Selv om *Løven* var og blev Hovedsagen for Pfyffer, blev der dog alligevel knyttet et Kapel til Monumentet. Pfyffer besluttede senere, at *en Del* af de indkomne Bidrag (godt 2000 Francs) skulde anvendes til Istandsættelse af et lille faldefærdigt Kapel, der laa et Stykke borte,

VUE DU MONUMENT ÉRIGÉ À LUCERNE
à la mémoire des Suisses du 10 Août 1792.

Se trouve à Lucerne au magasin d'estampes vis à vis du monument.

men nu blev flyttet hen i Nærheden af Hovedmonumentet og forsynet med følgende Indskrift til Ære for de faldne schweiziske Soldater:¹⁷

INVICTIS PAX
Die X. Augusti MDCCXCII

og over Kapellets Indgang¹⁸

PER VITAM FORTES SUB INIQUA MORTE FIDELES

HENVENDELSEN TIL THORVALDSEN

Det maa i og for sig synes mærkeligt, at det blev en *dansk* Billedhugger, der blev Medskaber af dette Monument — et Mindesmærke med et nationalt schweizisk Motiv og fæstnet i selve Schweiz' Klippegrund. Planen om Thorvaldsens Medvirkning skyldtes ikke engang, at Thorvaldsen selv havde opholdt sig i Schweiz. Hans første Besøg i dette Land faldt, efter at Monumentet var bestilt.

Samtidigt (koloreret) Stik af Løvemontentet og dets Omgivelser. Thorvaldsens Museum.

Den oprindelige Tanke hos den, der tog Initiativet til en Indsamling, havde som ovenfor nævnt ganske naturligt været, at Værket skulde udføres af en schweizisk Kunstner. Men da nu intet af de schweiziske Udkast til Monumentet vidnede om en kunstnerisk Evne, der svarede til Opgavens Karakter og Format, var det klart, at man maatte henvende sig til en Udlænding, en af de store. Der kunde da i Virkeligheden kun være Tale om *Canova* eller *Thorvaldsen*. Man var dog bange for, at den stærkt optagne og fordringsfulde Canova vilde stille altfor store Honorarkrav. Desuden havde man en Fornemmelse af, at en Nordbo vilde egne sig bedre til at løse denne Opgave end en Sydlænding. Billedhugger *Heinrich Keller* (1771-1832), som i denne Tid var Pfyffers kunstneriske Raadgiver, fremhævede meget stærkt dette Synspunkt, men han var klar over, at ogsaa Thorvaldsen var saa optaget, at det vilde blive vanskeligt at faa ham til at paatage sig en ny Opgave. Dette Hverv blev imidlertid overdraget til Landfoged Vinzens Rüttimann, som gennemførte det med Held.

Vinzens Rüttimann (1769-1844) var en af de ledende Statsmænd i Kanton Luzern og spillede lejlighedsvis ogsaa en betydelig Rolle i det fællesschweiziske Liv.¹⁹ Han var i en lang Aarrække Landfoged (Regeringspræsident) og ved flere Lejligheder fungerede han som den øverste Repræsentant for det schweiziske Statsforbund.

Rüttimann var som allerede omtalt ved nært Venskab forbundet med Carl Pfyffer von Altishofen. I 1818, da Tanken om Monumentet fremsattes offentligt, opholdt Rüttimann sig i Italien i særlig Mission (18. Marts til 4. August); Kantonerne Bern og Luzern sendte nemlig i dette Aar Gesandter til Rom for at forhandle med Paven om en Række kirkeretlige Spørgsmaal.²⁰ Det var under dette Ophold, at han paa Pfyffers Opfordring henvendte sig til Thorvaldsen for at gøre denne interesseret i at medvirke ved Gennemførelsen af Tanken om et Løve-monument.

Pfyffer bad Rüttimann forhandle med Thorvaldsen og anmode ham om at udarbejde en Skitse eller en Model. Af taktiske Grunde maatte han endelig ikke lade skinne igennem, at der — som Tilfældet faktisk var — ikke vilde være Midler nok til at lade selve Kunstværket udføre af Thorvaldsen eller paa hans Værksted.

Det var saa sin Sag at henvende sig til Thorvaldsen og bede ham om en Skitse, eventuelt en Model, naar man godt vidste, at der af finansielle Grunde ikke kunde blive Tale om at lade Løve-monumentet udføre af Kunstneren selv. Man maatte med andre Ord bære sig diplomatisk ad og først sikre sig Skitsen, derefter eventuelt Modellen til en

rimelig Pris og foreløbig lade Spørgsmaalet om den endelige Udførelse ligge i Halvmørke!

Pfyffer antydede endog, at man maaske kunde faa Thorvaldsen til at levere en Tegning og en Model uden Honorar, hvis man skænkede ham en smuk Guldmedalje! Ved Hjælp af Billeder fra Schweiz og andre Smaagaver skulde man vække den store Kunstners Sympati for det fattige Hyrdeland og dets glørværdige Historie. Pfyffer lod med dette Formaal male et Billede af den egebevoksede Klippe, der var tænkt som Baggrund for Monumentet.

Hvad enten det nu var disse Overtalelsesmidler eller Rüttimanns Veltalenhed, der virkede — i hvert Fald lykkedes det at faa Thorvaldsen interesseret. Allerede den 22. April 1818 kunde han meddele Pfyffer, at Sagen var i Orden; 14 Dage efter skulde Thorvaldsen levere en

Skitse. Der foreligger en Tradition om, at Thorvaldsen straks ved den første Samtale med Rüttimann kradsede en Skitse ned paa Bagsiden af en Konvolut.

Der skulde imidlertid ikke gaa blot 14 Dage, men $3\frac{1}{2}$ Maaned, inden det endelig lykkedes Rüttimann lige før sin Afrejse fra Rom at faa vristet en Tegning fra Thorvaldsen. I Mellemtiden havde han ustandselig løbet ham paa Dørene. »Jeg følger,« skriver han engang, »Thorvaldsen som hans Skygge, men man maa give Geniet Tid til Inspiration.«

Samtidig med, at Rüttimann sendte Pfyffer Tegningen,²¹ kunde han meddele, at Thorvaldsen ogsaa var villig til at fremstille en Gipsmodel mod et Honorar af 300 Scudi (= ca. 1200 Kroner) — en overordentlig billig Pris. Han raadede Pfyffer til omgaaende at slaa til: »Hvis De ikke straks griber dette Tilbud med begge Hænder, saa er De en Barbar, og jeg nægter Dem Ret til at kalde Dem Kunstven«. Om Hovedgrunden til, at Thorvaldsen gav et saa gunstigt Tilbud nu var, at Rüttimann havde forstaaet at bibringe ham en særlig Interesse for Sagen, eller om han var blevet paavirket af den rørende Skildring af den lille Republiks beskedne Midler, kan ikke afgøres. I den Takkeskrivelse, som Rüttimann efter at være kommet hjem og have forhandlet med Pfyffer, sendte Thorvaldsen²², hedder det om Honoraret: »Det er en ringe Sum for saa stor en Kunstner, men da De selv — sikkert med Hensyntagen til vore Midler — nævner dette Beløb, saa modtager vi Tilbudet med Taknemmelighed og forsikrer Dem, at Deres Navn vil være uforglemmeligt for os«.

Nu begyndte imidlertid nye Besværligheder. Rüttimann anmodede den 7. September Thorvaldsen om forskellige praktiske Raad og Oplysninger — om Løvens Anbringelse i en Niche, om Inskriptionernes Opstilling og Størrelse, om Mulighederne for at lade Løven støbe i Jern i Rom og transportere til Schweiz, Omkostningerne derved o. s. v. Intet Svar! Derefter nyt Brev af 19. November.²³ Stadig intet Svar!

Heldigvis opholdt Heinrich Keller sig stadig i Rom og var villig til at paatage sig den absolut nødvendige Rolle som »Indpisker« for Thorvaldsen.

Heinrich Keller var uddannet i Luzern som Elev af Billedhuggeren Christen og rejste i 1794 til Rom. Paa Grund af en Brystlidelse maatte han i 1804 opgive Billedhuggerkunsten, men blev i Rom, hvor han tjente sit Brød som Kunstkritiker og Lærer i Sprog, Historie og Mytologi. I Akademiet traf han ofte Thorvaldsen.

Thiele skriver i sin Thorvaldsen-Biografi:²⁴ »Hvorvidt den Tanke at fremstille en saaret Løve, der endnu i Døden vaager over Frankrigs

Skjold er udgaaet fra vor Kunstner eller overgivet ham . . . , lader sig ikke bestemme af de forefundne Breve, men kun, at man fra hans Haand ønskede Modellen til en saadan Fremstilling, der efter den første Bestemmelse skulde udføres i støbt Jern, senere i Bronze og endelig, formodentlig efter Thorvaldsens Raad, udhugges i Klippevæggen».

Sammenhængen med Hensyn til Idéens Oprindelse og dens senere Udvikling er imidlertid nu — efter det fra schweizisk Side offentliggjorte Materiale — ganske klar:

Som allerede nævnt havde Thorvaldsen i Virkeligheden faaet en »bunden Opgave«. Idéen med Løven, dens Stilling og Attributerne var Pfyffers. Derimod var det Thorvaldsen, der besluttede, at det ikke skulde være en *død* Løve, som nævnt i Subskriptionen, men en *hvilende*, døende Løve. Som Rüttimann skrev til Pfyffer: »Han (Thorvaldsen) synes godt om en Løve som Symbol, men ikke en død Løve. Jeg fortalte ham om Begivenhederne den 10. August, og hvordan Schweizerne paa Kongens Bud indstillede Kampen. »Løven var altsaa ikke død«, sagde Thorvaldsen, »den maa være hvilende«.²⁵

I hvilket *Materiale* skulde Løven udføres? I Løbet af 1818 foretog Pfyffer en hel Række Overvejelser og Beregninger. Han satte sig i Forbindelse med Jern- og Broncestøbere i Tyskland, Frankrig og Schweiz, forhørte sig om Udgifterne ved Transport af en Model fra Rom til Berlin (en Rejse, der muligvis vilde tage 8 Maaneder!) og Transport videre til Schweiz af det færdige Monument. Granit og Marmor blev ogsaa drøftet. Men alle disse Løsninger saa ud til at blive altfor besværlige eller kostbare, hvad enten Arbejdet nu skulde udføres i Udlandet eller i Schweiz.

Da var det, at Keller i December 1818 fremsatte den Tanke, at Løven — i Kolossalstørrelse — skulde hugges i selve Klippevæggen.²⁶ Dette vilde løse hele Problemet om Materiale og Omkostninger paa den bedste Maade.

Det varede dog nogen Tid, inden man besluttede sig for denne Løsning. Man var bange for, at Beskaffenheden af Klippevæggen (Sandsten) ikke egnede sig til Formaålet, og en første Undersøgelse gav et ugunstigt Resultat. Derfor fortsattes Overvejelserne om at lade Løven hugge i Marmor eller Granit eller støbe i Jern eller Bronze og derefter opstille i en i Væggen udhugget Grotte. Men Keller holdt fast ved sin Tanke, og en fornyet Undersøgelse viste, at der i Klippevæggens Midte fandtes et meget solidt Parti, som vilde egne sig godt for Udhuling af en Grotte og Udhugning af selve Løven. Dermed var Sagen afgjort.

Om Thorvaldsens eget Syn paa dette Spørgsmaal skrev Keller den 20. Februar 1819 til Pfyffer:²⁷ »Thorvaldsen er henrykt over Tanken om den kolossale Løve, som maa betyde en stor Besparelse for Dem, og som vil blive Tusinde Gange smukkere; han sagde nemlig: Selv om jeg laver Løven nok saa stor, i Bronze, vil den dog altid komme til at se ud som en Mus, og Klippen selv er vant til Klimaets Indflydelse, beskyttet ved Grotten og overhængende Buske og ikke — som en fremmed Stenblok — underkastet Vejrligets Indflydelse. Paa mit Forslag vil han nu udføre Løven i Legemsstørrelse og i og med selve Grotten, hvad der vil lette Udførelsen, forhindre enhver Fejltagelse og spare Dem ethvert Hovedbrud. Han mener — og dette forekommer mig ogsaa det bedste — at De bør benytte hele det solide Lag paa 33 Fod til Løven, Side-lagene til Grotte. Navnene maa skrives, uden bestemt Orden, neden- under ogsaa i Kolossalstørrelse, større og mindre, saa at man ikke sporer noget Forsøg paa Nøjagtighed og Flid derved, saadan som Helhedens Karakter kræver det«.

I Thorvaldsens Værksted var en af hans Elever, *Giovanni Bienaimé*

fra Carrara sat til at arbejde med Løven. Paa Grundlag af Skitsen fra Sommeren 1818 tegnede Bienaimé en Tegning i stort Format, som derefter blev eftergaaet af Thorvaldsen og lagt til Grund for Udarbejdelsen af Gipsmodellen. *Pietro Tenerani* skulde modellere Løvens Manke og Kløer.²⁸

Med Udførelsen af Modellen trak det dog, trods alle Kellers Bestræbelser længe ud. Thorvaldsen blev angrebet af Feber, og da han var blevet rask, tog han ikke straks fat paa Løven. Keller skrev: »Jeg har etableret en fuldstændig Blokade af hans Hus, og den ene Dag efter den anden gaar jeg hen for at skynde paa ham; saa ofte jeg træffer ham paa Akademiet, maa han i Stedet for en Disputats høre paa en Prædiken af mig, som ikke holder op, før Præsidenten ringer«. Den 12. April 1819 skrev Keller, at Feberen stadig plagede Thorvaldsen, men at saasnart »Gratierne« havde faaet Arme paa, skulde Arbejdet med Løven begynde.

Den 7. Maj meddelte Keller: »Løven er nu endelig kommet for Dagens Lys og høster et overordentligt Bifald. Jeg vil afsende den i Slutningen af Maaneden«. Saa hurtigt gik det dog ikke. Selve Løven var ganske vist færdig — men nu manglede Vaaben og Vaabenskjold. Keller var ved at fortvivle: »I Gaar« (skriver han den 12. Juni) »slæbte jeg Thorvaldsen næsten med Vold og Magt hen i Atelieret og nægtede at vige fra Stedet, før han havde gjort dem færdige. Saa førte Fanden et Sendebud derhen, som skulde kalde ham til Kejseren. Thorvaldsen lod mig, med store Undskyldninger, staa med lang Næse, gik hen og blev Kommandør; Kejseren gav ham nemlig Jernkorsets Orden til at bære om Halsen.«²⁹

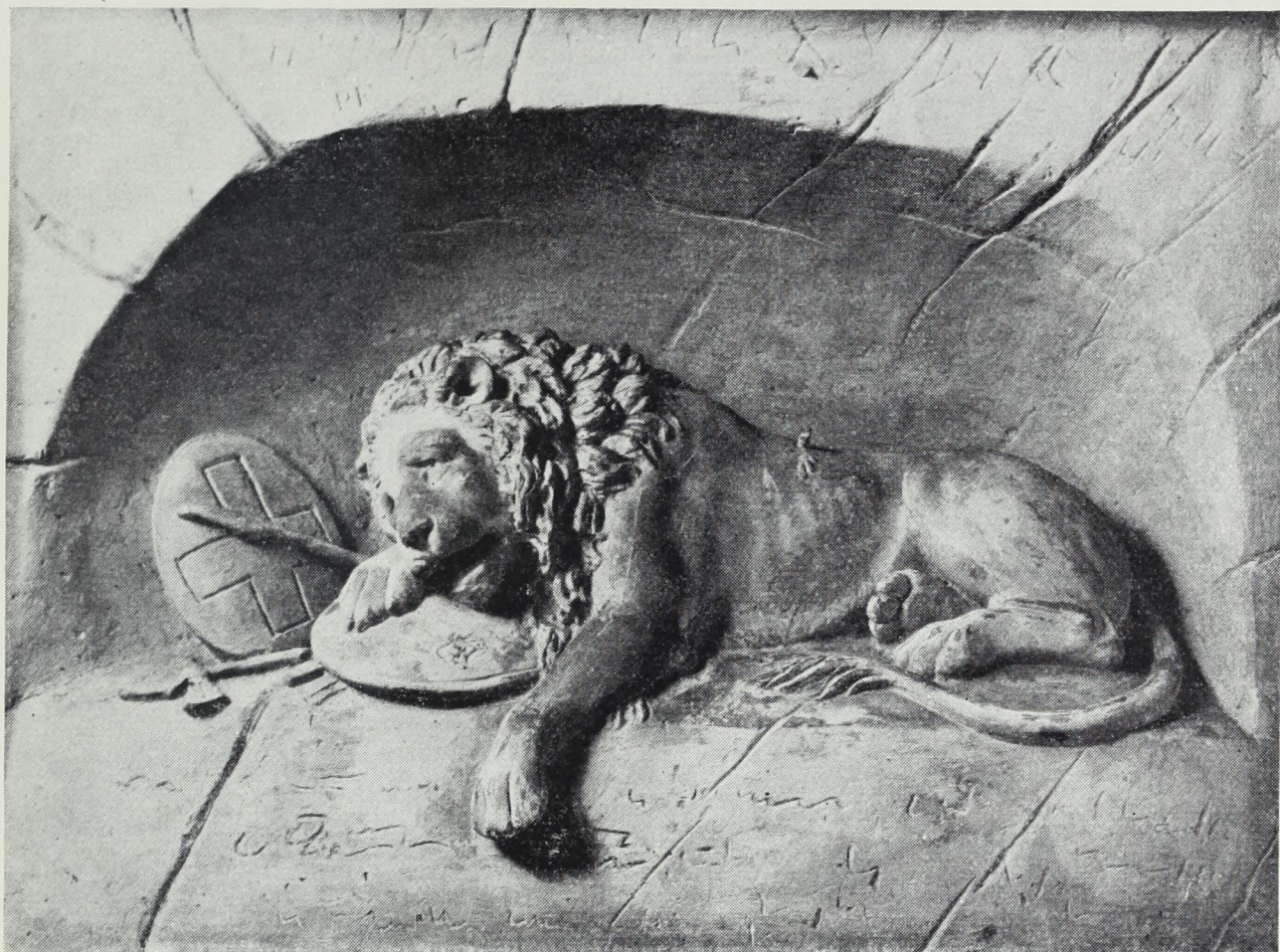
Mundtligt og skriftligt bønfaaldt Keller Thorvaldsen om dog at faa Modellen færdig og fremhævede, at den lange Ventetid vakte den største Skuffelse i Schweiz: »Hvis De fra Begyndelsen af havde sagt, at De ikke kunde udføre denne Løve hurtigere, saa vilde det aldrig have faldet Schweizerne ind at bestille den, naar de havde kunnet forudse denne Tort og Spild af Tid Det er muligt, at en stor Kunstner kan sætte sig ud over, hvad der er bindende for andre Mennesker; men at tilføje andre Skade og Ængstelse paa Grund af en saa ringe Ting, er ikke rigtigt Tilsidst tror de hjemme, at jeg narrer dem; der er ikke værre end at love og ikke holde«. Til Pfyffer skrev han omtrent samtidigt: »Thorvaldsens Tøven sætter mig i Febertilstand; hans Flegma og min Hede tørner stadig haardt sammen«.

Endelig den 3. Juli 1819 konstaterede Keller, at Afstøbningen var færdig, men nu skulde den have 14 Dage til at tørre.

Det fremgaar ikke klart af Kellers Referater i Brevene til Pfyffer³⁰ af Thorvaldsens Arbejde med Løven, hvilken af Modellerne det er, han følger saa intenst i Sommeren 1819. Der er jo nemlig Tale om to — den ene en Model i lille Format af Løven i sin Grotte (største Maal: 55×76 cm), den anden en Arbejdsmodel i den rette Maalestok (største Maal: 80×155) til Brug for Stenhuggeren. Keller taler hele Tiden om, at der mangler Vaaben og Vaabenskjolde, og det er dem, Thorvaldsen er saa længe om at faa taget sig sammen til at lave. Nu ses paa den store Løvemodel kun det lilieprydede franske Kongeskjold, mens den lille Model i Grotten har baade det franske og det helvetiske Skjold samt flere løse Vaaben som paa det udførte Monument. Iøvrigt er Anbringelsen af disse Accessorier kun mulig, naar Løven ligger i en Grotte.

Formodentlig har begge Modeller været i Gang i Sommeren 1819, og Kellers Omtale af Arbejdet gaar da paa dem begge. Det er formodentlig den store Model, som han den 3. Juli erklærer er færdig, omend endnu ikke tør. En halv Snes Dage efter, da Thorvaldsen var rejst, lader Keller »Modellen med Grotten« afhente i Thorvaldsens Atelier og bringe hjem til sig. Formaålet hermed var at faa gjort en Skitse af den, der skulde indføres i en landskabelig Tegning af Stedet, hvor Monumentet skulde placeres. Keller havde forlængst bragt en saadan Tegning til Thorvaldsens Atelier og havde bedt ham om at indtegne Løvemonumentet. Det var Meningen at lade denne Tegning stikke i Kobber, for at Folk kunde faa et Indtryk af det fremtidige Monument. Derigennem vilde Indsamlingen blive fremmet, mente man. Thorvaldsen havde imidlertid stadig vægret sig ved at opfylde Kellers Anmodning og havde endog bortkommet Tegningen. Derfor tog Keller Sagen i sin Haand og hentede Grottemodellen for nu selv at tegne Figuren ind i Landskabet. Han gør i et Brev til Pfyffer af 16. Juli 1819 Undskyldning for, at Tegningen ikke er særlig vellykket. Det skyldes hans Hast med at faa den af Sted. Kobberstikkeren maa selv lægge mere »Kraft og Effekt« deri, og han maa iøvrigt støtte sig til den store Model, naar denne nu snart kommer til Schweiz.

Den lille Grottemodel, som Thorvaldsen havde foræret Keller, skænker denne ved et Brev af 7. August 1819 til Pfyffer, og han tilføjer, at dens største Værdi bestaar i, at den helt er gjort af Thorvaldsen selv. Samtidig er formodentlig begge Modeller blevet sendt fra Rom til Schweiz.³¹ Datoerne for deres Ankomst til Luzern kan ikke fastslås med Nøjagtighed, men i hvert Fald blev den mindre Model forelagt Kunstselskabet i Luzern den 26. Okt. 1819, den større den 2. Nov. s. A.

Da den store Model blev pakket ud, viste den sig at være splintret i mere end halvtreds Stykker. Takket være et yderst samvittighedsfuldt Restaureringsarbejde, der udførtes af to Medlemmer af Kunstforeningen i Luzern, den tidligere omtalte Oberst *Ludwig Pfyffer von Wyer* (1783-1845) og Major *Alois Schindler* (1783-1856), lykkedes det imidlertid at samle Stykkerne paa en saa vellykket Maade, at der ikke var det mindste Spor af Beskadigelsen. Begge Modeller findes nu i det historiske Museum i Raadhuset i Luzern.

Pfyffer og hans Venner var naturligt nok ivrige for at raadføre sig med Thorvaldsen om en Række Spørgsmaal vedrørende Monumentet og dets Omgivelser. Mange Punkter fik man Besked om gennem Keller, men alligevel vilde det være af Betydning, om Thorvaldsen, inden man for Alvor tog fat paa Udførelsen, selv kunde aflægge et Besøg i Luzern.

Den utrættelige Keller havde Gang paa Gang foreholdt Thorvaldsen, hvor vigtigt det vilde være, om han kunde komme til Luzern og se paa Forholdene. Kunde det ikke lade sig gøre i Forbindelse med den paatænkte Danmarksrejse i Sommeren 1819? Thorvaldsen gik omsider

ind paa Tanken, men foretrak at lægge Besøget paa Tilbagerejsen til Rom, hvad der vilde betyde endnu større Forsinkelse af Monumentets Udførelse. Det var derfor en glædelig Overraskelse for Keller, da han i de første Dage af August gennem Pfyffer fik at vide, at Thorvaldsen alligevel paa Rejsen *til* København havde været i Luzern.³²

Thorvaldsen forlod Rom den 14. Juli 1819.³³ Han havde oprindelig tænkt sig at rejse via Tyrol; og det var faktisk et Offer fra hans Side, naar han lagde Ruten om og tog den Omvej med, som en Rejse over Milano, Domodossola, Simplon, Bex, Vevey, Lausanne og Bern til Luzern betød.

For Pfyffer var det overraskende Besøg til stor Glæde. Thorvaldsen tog ind i Gæstgiverstedet »Zum Falken«. Efter at have set det til Monumentet udsete Sted udtalte han sin Tilfredshed med dette og sagde, at Klippen var meget solid (*très durable*).³⁴ Efter en Dags Ophold i Luzern forlod han Schweiz over Schaffhausen.

MONUMENTETS UDFØRELSE INSKRPTIONERNE

Hvem skulde man betro den Opgave at foretage Udhugningen af Løven og dens Omgivelser i Klippen? Lige fra Begyndelsen af 1819 overvejede man dette Spørgsmaal. Keller havde nævnt flere italienske Kunstnere bl. a. *Cocchi* og *Moglia*, der var vant til at arbejde for Thorvaldsen, men de stillede ret store Honorarkrav.³⁵ Arbejdet med Grotten blev da, baade af patriotiske og finansielle Grunde, betroet til en Schweizer, den ovennævnte Billedhugger *Eggenschwyler*, som den 19. August begyndte Udhugningen. Desværre styrtede han nogen Tid efter ved et Ulykkestilfælde ned fra Stilladset og fik saa svære Kvæstelser, at han maatte drage hjem til Solothurn, hvor han senere døde. Nu maatte man paany søge efter en Kunstner. Valget faldt paa den ret ukendte *Lucas Ahorn* (1789-1856) fra Konstanz,³⁶ som begyndte sit Arbejde den 28. Marts 1820 og afsluttede det den 7. August 1821. Ahorn fik som Honorar 4074 Schweizerfrancs; de samlede Udgifter til Grotten og Løven beløb sig til 7572 Francs.

Havde Spørgsmaalet om Monumentets Karakter og dets Plads givet Anledning til megen Diskussion, saa blev det ikke bedre, da der skulde træffes Beslutning om *Indskrifterne*. Der fremkom utallige Forslag — nogle korte og simple, andre opstyltede og indviklede. Det endelige Resultat blev følgende:

Thorvaldsen : Schweizerlöven. Originalmodellen, efter hvilken Lucas Ahorn har hugget Löven ud i Klippen. Modelleret Sommeren 1819. Gips.
Det historiske Museum i Luzern.

HELVETIORUM FIDEI AC VIRTUTI

Under Grotten:

DIE X AUGUSTI, II ET III SEPTEMBRIS MDCCXCII
HAEC SUNT NOMINA EORUM QUI NE SACRAMENTI FIDEM
FALLERENT
FORTISSIME PUGNANTES SOLERTI AMICORUM CURA CLADI
CECIDERUNT SUPERFUERUNT
DUCES XXVI DUCES XVI
(Navnene paa de 26 faldne (Navnene paa de 16 overlevende
Officerer). Officerer).
MILITES CIRCITER DCCLX MILITES CIRCITER CCCL
HUIUS REI GESTAE CIVES AERE COLLATO PERENNE
MONUMENTUM POSUERE

Efter Monumentets Fuldførelse blev her yderligere tilføjet:

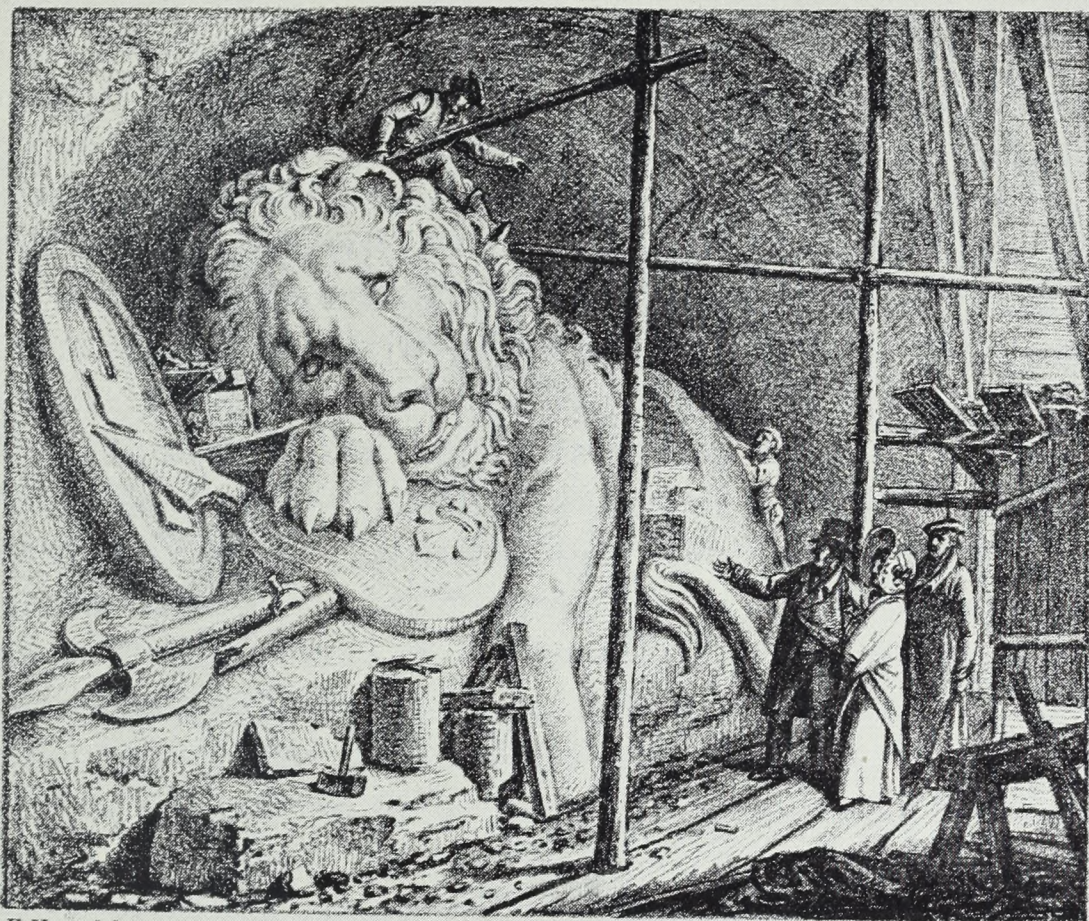
ABSOLUTUM DIE X. AUGUSTI MDCCCXXI.
Studio Caroli Pfyffer. Arte Alberti Thorvaldsen. Opera Lucaë Ahorn.

Ved den sidste Tilføjelse ærede man de tre Mænd, hvis Virke var lige nødvendigt for Monumentets Tilblivelse. Som Kuriosum bør nævnes, at Thorvaldsens Navn i Inskriptionen var stavet Thorwadsen. Skønt der gentagne Gange fra dansk Side blev gjort opmærksom paa denne »Trykfejl«, var det først i 1943, at Navnet rettedes til »Thorvaldsen«. H. C. Andersen skriver i sin Dagbog for 28. 7. 1860 under et Ophold i Luzern: »Gik ud til Thorvaldsens Løve, der gjør et storartet Indtryk. Thorwadsen staar der i Stedet for Thorvaldsen, det ærgrer mig hver Gang jeg kommer«

INDVIELSEN OG BEDØMMELSEN AF
MONUMENTET

Da det store Værk efter mange Aars Overvejelser og efter 16 Maanedes intenst Arbejde af Ahorn var fuldført, ønskede man ganske naturligt at fejre Begivenheden ved en værdig og storstilet Afslørings- og Indvielseshøjtidelighed,³⁸ som skulde finde Sted den 10. August 1821, Aarsdagen for Schweizergardens Kamp.

Pfyffer von Altshofen havde med Bystyrets Godkendelse opstillet et langt Program for Festlighederne. Da det jo ikke var nogen Sejrsfest, men en Mindefest, skulde Afsløringen kombineres med en Sørgehøjtide-

*Ansicht der Werkstuette in dem Felsen, in welchem das
Denkmal der Schweizer-Garden vom 10 August 1792
nach Thorwaldsen's Modell ausgeführt wird.*

lighed (Sjælemesse, Requiem). De indbudte skulde først samles i Domkirken (Hofkirche), derefter gaa i Procession til Monumentet og endelig være til Stede ved en længere Højtidelighed der.

Desværre blev det netop den Dag et voldsomt Regnvejr, saa man i det væsentlige maatte nøjes med Højtideligheden i Kirken.

Kirken var rigt udsmykket, bl. a. med franske og schweiziske Vaaben og militære Insignier og fyldt til sidste Plads. Omkring den Katafalk, der til de Faldnes Ære var rejst midt i Kirken, samledes en glimrende Skare, dels Luzernere, dels mange Tilrejsende: Repræsentanter for

schweiziske Myndigheder, mange af Bidragyderne, tidligere Officerer fra Schweizergarden og en Række fremmede Diplomater. Med særlig Opmærksomhed bemærkede man, at den danske Kronprins, Prins Christian Frederik og hans Gemalinde var kommet tilstede. De var netop paa dette Tidspunkt paa Rejse i Sydeuropa,³⁹ og det var da naturligt, at de gennem deres Nærværelse ved Indvielseshøjtideligheden understregede det Baand, der her knyttedes mellem Schweiz og Danmark. 42 Underofficerer og Soldater, der selv havde været med i Tuilerierne den 10. August 1792, dannede Æresvagt. Man benyttede Lejligheden til ved en Kollekt, som foretoges af to af Veteranerne fra Tuilerierne, at supplere Midlerne til Dækning af Udgifterne til Monumentet.

Hele Dagen, medens Regnen strømmede ned, ventede man for at se, om det skulde blive saa meget Opholdsvejr, at den festklædte Skare kunde drage ud af Byen og foretage Indvielsen ved selve Klippevæggen, eller om man maatte nøjes med at blive indendørs. I Kirken oplæstes om Eftermiddagen alle de Dokumenter, der knyttede sig til Monumentet, dets Historie, Bidragslisten o. s. v., og højtidelig opregnedes Navnene paa alle dem, der her skulde mindes. Først henimod Aften, da det næsten var blevet mørkt, drog de fleste af de tilstedeværende ud til Monumentet.

Da Dækket faldt og den mægtige Løve aabenbaredes, blev der, skriver de Lally Tollendal,⁴⁰ »nogle Minutters andagtsfuld Stilhed efterfulgt af det mest levende Bifald. Oberst Pfyffer, som var Monumentets Skaber, og for hvem denne Dag var en Triumf, viste sig paa Klippens Top; fra alle Sider lød Tilraab op imod ham; man vilde sætte en Laurbærkrans paa hans Hoved. Han steg da ned for at præsentere for vor Hyldest den fremragende Kunstner Hr. Ahorn fra Konstanz, som paa en saa fuldkommen Maade har udført den beundringsværdige Model, der skyldes Thorvaldsens Geni. Ahorn, der er en lige saa god Borger som en dygtig Arbejder, havde fastsat Prisen for sit mægtige Arbejde med den mest uselviske Beskedenhed;⁴¹ nu blev der paa selve den Arbejdsplads, hvor han havde arbejdet i 16-18 Maaneder, aabnet en frivillig Subskription af Bidrag til ham. Prinsen af Danmark tegnede det første Bidrag for at belønne Kunstneren, som saa udmærket havde udført et dansk Genis Mesterværk. Man kunde ikke faa sig selv til at opføre med at betragte Løven, dens Hoveds Udtryk og hele dens Legeme. Regeringsraader, Fyrster, Ambassadører, Militærpersoner, Borgere, Bønder, alle var dybt grebne og følte den samme Begejstring, som den stadig strømmende Regn ikke kunde kølne. Jeg saa en Luzerner Bondkone falde paa Knæ foran Løven og bede sin Rosenkrans foran den...«

Ogsaa Prins Christian Frederik fik et stærkt Indtryk af den almindelige Begejstring. I et Brev til Thorvaldsen fra Luzern d. 12. August 1821⁴² skildrede han Afsløringen:

Kiære Hr. Etatsraad Thorvaldsen!

Jeg har tænkt saa meget paa Dem i disse Dage og glædet mig over et af de uforgiengeligste Kunstværker, der skyldes deres skabende Genie, at jeg i Sandhed ej kan nægte mig den Glæde at underholde mig med Dem om en Gienstand, der ikke kan andet end høiligen interessere Dem.

Omstændighederne føjede sig saaledes, at jeg netop kunne overvære det Luzerner Mindesmærkes Indvielse, og denne Festligheds Anledning men i lige Grad den Interesse jeg maatte føle for et Kunstværk, der skyldte Dem sin Oprindelse opfordrede mig til ei undslaae mig for Deeltagelse i denne Fest, som havde samlet mangfoldige Fremmede, Schweizer fra alle Cantoner og fleere gamle Schweitzer Militaire, som enten ved egen Deeltagelse eller ved Paarørendes og Camaraders Forliis havde hiine Rædselsscener i levende Minde. Festen bestod i en Sielemesse med musicalsk Requiem om Formiddagen i Kirken og om Eftermiddagen skulde Indvielsen selv foregaae paa Stedet foran Monumentet; men Vejret var saa ugunstigt det regnede hele Dagen saa heftigt at ogsaa denne Deel af Festligheden maatte holdes i Kirken og da det var temmelig langt og kun idelig Gientagelse af Navne hvad som forelæstes faldt det noget i det kiedsommelige; det bedste af det heele var det De havde Deel i og som skyldes Dem nemlig Monumentets Anskuelse; fra Kirken da det til den Tid regnede mindre begave vi os nemlig alle til Stedet og man lod da Tæppet falde som tildækkede Løven. Den Virkning, som samme paa Stedet gjør lader sig ei beskrive, dyb Følelse betog alle, eenstemmige vare Lovtalerne, aldrig kunde noget mere passende noget skønnere Mindesmærke tænkes; jeg glædede mig over at høre denne Meningsyttring, De behøver ej denne Berømmelse den forøger ej Deres Kunstnerhæder, men man kan dog ej andet end glæde sig over den almene Erkiendelse af Deres høie Kunstnerværd. Fortient Roes maae jeg yde den Billedhugger, der har udført Løven efter Deres Model. Han har med Færdighed og Nøjagtighed uddraget den efter Punkterne paa Modellen; Udtrykket i det døende Øje er hvad det bør være, kort sagt jeg er vis paa at De vilde være fornøjet med hans Arbejde. Han høstede den Roes ham tilkom og jeg troer nok at man ved et Sammenskud vil see at lette ham Rejsen til Italien hvor jeg er vis paa at han i Dem vilde finde en Beskytter og Vejleder. Hans Navn er Ahorn, fra Constanx, og han har lært det mecaniske af Kunsten i München.

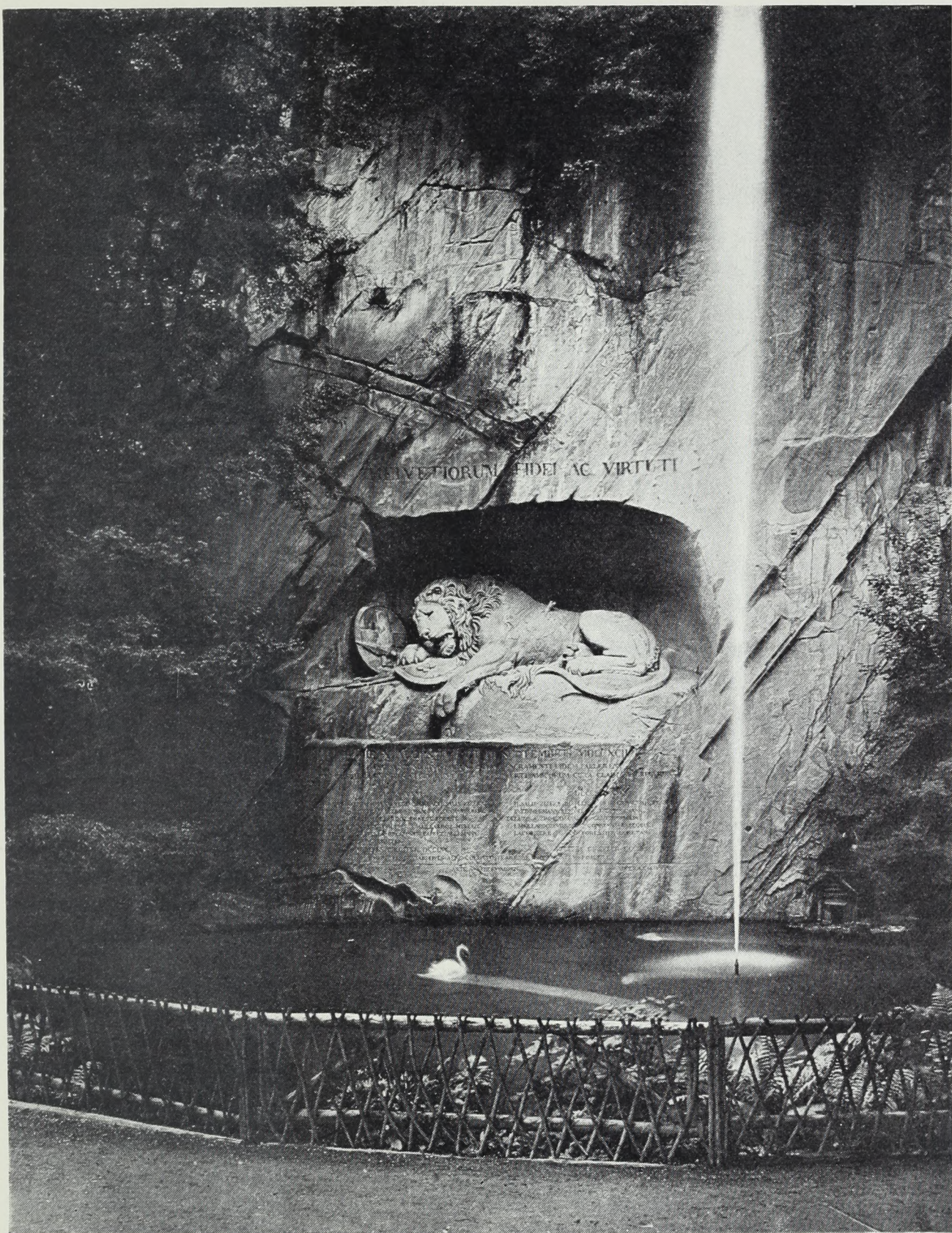
Først troer jeg en anden mere dannet Kunstner skulde have udført Arbejdet men han forlod samme formedelst Uefterrettelighed⁴³ og denne som det synes talentfulde Arbejder paatog sig det da han allerede var ansat derved som Mestersvend. — —

En synderlig Hændelse som blev meget bemærket maae jeg dog underrette Dem om nemlig at næppe var Løven fri og ubedækket førend man saa en hvid Due svæve uden for Hvælvingen og omsider sætte sig paa Løvens Man indtil den atter fløj og forsvandt i Buskene oven for samme. Saare malerisk var dette Syn og i Oldtiden vilde det have giældet for et lykkeligt Varsel«

Sent paa Aftenen begyndte en stor Fest hos Regeringspræsident Rüttimann; den varede til et godt Stykke ud paa Natten. Iøvrigt gav Dagen Anledning til Offentliggørelse af en hel Række Digte og Smaaskrifter.

Det er allerede omtalt, at der ikke paa Forhaand herskede Enighed om Monumentets Tilblivelse og Form. Ogsaa efter at det var tilendebragt, viste der sig Meningsforskelligheder. De maa ses paa Baggrund af de indrepolitiske Modsætninger mellem »Aristokrater« og »Demokrater«, som i Aarhundredets første Halvdel prægede mange af de schweiziske Kantoner. Baade Pfyffer og Rüttimann hørte til de mest konservative Kredse i Luzern. Fra en anden Side betragtede man hele Monumentet som et Udslag af sort Reaktion. I Afsløringshøjtideligheden deltog væsentlig franske Royalister og schweiziske Aristokrater; ikke mindre end 200 fremmede Ekvipager kørte ved Højtideligheden fra Kirken til Monumentet. »Luzern's Gader«, skrev en af de mest kritisk anlagte Demokrater og Anti-Royalister, Professor Wolfgang Mengel, »vrimlede af Oldinge i de tidligere Schweizergardisters gammeldags røde Uniformer og af gamle Damer med grønne Briller og hæsle Hatte. Man følte sig et Øjeblik hensat til Maria Antoinettes af Graven opstaaede Hof.«⁴⁴ Derimod holdt f. Eks. Studenterne sig borte og organiserede en Moddemonstration i den lille By Küsnacht en Mils Vej fra Luzern. Fra demokratisk Side blev der endog, efter hvad samtidige Aviser meddeler, gjort Forsøg paa at ødelægge Monumentet, hvad der atter gav Anledning til Sammenstød paa Gaden.

Ikke uden Bitterhed gør Liebenau⁴⁵ opmærksom paa, at ingen Repræsentant for de lokale Myndigheder (Kantonalregeringen eller Bystyret) under Indvielseshøjtideligheden benyttede Lejligheden til at takke Pfyffer v. Altishofen for hans Indsats, som det i saa overvejende Grad skyldtes, at Løvemonumentet overhovedet blev til. I det hele taget kan det ikke siges, at disse Myndigheder viste Sagen nogen overvæl-

Schweizerlöwen og dens Omgivelser. Efter gammelt Fotografi.

dende Interesse. Listen over Bidrag til Monumentets Opførelse (ialt 28.102 Francs) viser, at Kantonen nøjedes med at give 400 Francs, medens Byen Luzern beskedent skænkede Materialer til en Værdi af 100 Francs. Hvad angaar Monumentets Vedligeholdelse, da varede det 44 Aar, inden Byen besluttede sig til at overtage denne.⁴⁶ Om denne kølige Holdning alene skyldtes økonomiske Hensyn, eller om de ovennævnte politiske Grunde ogsaa gjorde sig gældende, skal ikke søges udredet.

Ved Monumentets Fuldførelse blev Lucas Ahorn fejret paa forskellig Maade. Kunstforeningen holdt den 1. September en Fest for ham og udarbejdede en Takkeadresse. Den 25. December samme Aar udnævntes han til Æresmedlem, og samtidig besluttede man at overrække ham en Æresmedalje. Mærkelig nok varede det ikke mindre end 10 Aar, inden man fik Medaljen bestilt, og først i 1833 blev den overrakt Ahorn! Senere gled han tilbage i Ubemærkethed og døde i 1856 som simpel Stenhugger i sin Fødeby Konstanz.

Kort efter Højtideligheden sendte Pfyffer gennem Keller Thorvaldsen forskellige Billeder af Monumentet og skrev samtidig:

»... jeg benytter Lejligheden til endnu en Gang at udtrykke min inderligste Tak for Deres Bestræbelser og for Udførelsens Skønhed, som gav min Idé Værdi, og som gjorde mine Tanker til Virkelighed paa den mest overraskende Maade og paa storartet Vis.

Monumentet trækker Tilskuere til fra alle Nationer, og med Hensyn til Tanke og Udførelse lyder kun én Stemme: Alle hylder den store Kunstners Aand, som har frembragt et saadant Værk.«⁴⁷

Selv om Pfyffer von Altshofen selv var Part i Sagen, har han ikke udtalt sig for stærkt. Den Dom, han her refererer, er virkelig den, som ikke alene profane Turister, men Alverdens Kunstnere og Kunsthistorikere i Samtid og Eftertid har udtalt, naar de besøgte Monumentet i Luzern.

THORVALDSENS BESØG I LUZERN 1841

Som ovenfor⁴⁸ nævnt besøgte Thorvaldsen i 1819 Luzern, lige før Arbejdet med Monumentet for Alvor begyndte. Det varede 20 Aar efter Fuldførelsen, inden Kunstneren selv fik Lejlighed til at se Værket.

Det var paa Thorvaldsens sidste Rejse til Italien, i 1841, at han kom gennem Schweiz. Han var sammen med Baron og Baronesse Stampe og deres Børn i Rejsevogn rejst ned gennem Tyskland, hvor han mange Steder blev fejret i stor Stil. Den 22. Juli kørte Selskabet fra München til Lindau, og de følgende Dage gik Rejsen videre over Friedrichshafen

og Konstanz til Schaffhausen⁴⁹ og derfra til Zürich, hvor de blandt andre var sammen med Historiemaleren Vogel. Thorvaldsens Gennemrejse gik dog her ret upaaagtet hen, da Zürichernes Opmærksomhed var beslaglagt af en Fest i Anledning af et Kapels Indvielse.⁵⁰ Fra Goldau tog hele Selskabet — Thorvaldsen og Baronesse Stampe til Hest — op paa Rigi. Rideturen har Thorvaldsen selv gengivet i en Tegning paa Nysø. Derefter sejlede Kunstneren og hans Ledsagere til Luzern.

Her havde man paa Forhaand forberedt sig til paa værdig Maade at fejre den store Kunstner, hvis Værk var blevet en saa enestaaende Seværdighed. Det var Fredag den 30. Juli, at Luzern, som Luzernerzeitung skriver, havde »den særlige Udmærkelse og store Ære« at kunne hylde »den aandfulde, saa velfortjent verdensberømte, elskværdige, ædle, bedagede Thorvaldsen«. Festen blev holdt i Hotel Tivoli ved Søen. Den Strid, der i sin Tid havde staaet om Monumentet, var aabenbart helt glemt, og Mænd af alle politiske Afskygninger samledes for i Fællesskab »at husvale sig ved den genopstaaede Phidias' Nærværelse«. »Selv om Festen kun var beskeden og ikke i mindste Maade kan sammenlignes med de pompøse Festligheder i München og Berlin, har den maaske i Kraft af selve sit indre Præg glædet den ungdommelige Olding lige saa meget.«⁵¹

Digteren og Komponisten *Xavier Schnyder von Wartensee*⁵² holdt Festtalen: »Thorvaldsen, under hvis Hænder Stene faar Liv, dvæler nu

Thorvaldsen: Familien Stampe og Thorvaldsen paa Ridetur over Rigi. Bly. Thorvaldsen-Samlingen paa Nysø.

iblandt os! Lad os ære ham og vise ham, at vi forstaar hans høje Kald. Men vi skylder ham mere endnu. Vor By, som fra Naturens Haand allerede er smykket med den mest henrivende Beliggenhed, har han skænket et udødeligt Kunstværk og nu ogsaa paa dette Omraade hævet Luzern op, saa at det med ædel Stolthed tør stille sig ved Siden af rigere og større Byer. Han har vist, at han forstaar Schweizermod og Schweizersind. Beviser ikke hans døende Løve, at han i sit Hjerte følte Løvemodet hos de Schweizere, der kæmpede mod den uhyre Overmagt? Viser ikke det Udtryk af den dybeste Smerte, som præger det kongelige Dyrs Aasyn, at han deltog i Sorgen over deres Nederlag? Viser ikke den Kendsgerning, at han har ladet Løven endnu i Dødskampen holde fast paa Liljen, at Schweizertroskab ikke er ham fremmed? Ja, den inderligste Taknemmeligheds Baand forbinder os endnu med ham. — Men jeg vil ikke længere med mine Ord dæmme op for de Følelser, som mine Tilhørere kun med Besvær hindrer i at give sig et lydeligt Udtryk. Lad dem da finde Udtryk, mine Venner! Raab som en Lavines Tordenbrag, saa det lyder henover de fjerneste Alper: Thorvaldsen længe leve!«

Pfyffer von Altishofen, som var afgaaet ved Døden i November 1840, mindedes ogsaa ved denne Lejlighed.

Ved 11-Tiden drog Selskabet med Fakler hen til Monumentet, som var illumineret.⁵³ Her blev der afsunget flere Sange. Den store Menne-skemængde forlangte at faa Thorvaldsen at se. Indtrykket af Thorvaldsen skildres saadan: »Han er en endnu kraftig Mand, mere end 70 Aar gammel; de kraftige Lokker bølger om det endnu ungdommelige Ansigt med dets to blinkende, begejstrede Stjerner, medens Venlighed præger Munden og dyb Alvor hans Pande.«⁵⁴

Blandt de Sange, der blev afsunget, var følgende, hvis Tekst og Musik begge skyldes Schnyder von Wartensee:

Am hohen Alpenkamme
Erstarrt vom ew'gem Eis
Da rufen wir willkommen
Wie es gebührt dem Stamme
In alter Schweizerweis.

Dem alten Nordlandssohne
Den Handschlag treu und fromm
Ihn bringen uns die Musen
Vom hohen Künstlerthrone
Zum biederer Wilkomm.

Willkommen sei der Meister,
Der uns're kleine Stadt
Durch seine Hand geschmücket,
Zu uns die hohen Geister
Der Kunst gebannet hat.

Der Treue Bild zu geben
Vermag nun heh're Kraft,
Das kann nur ein Thorwaldsen!
Der Tod wird ewig leben
Durch seine Meisterschaft.

Et lille muntert Mellemstil manglede ikke midt i al Højtideligheden, idet et Medlem af Kunstselskabet (den Major Schindler, som i 1819 havde gjort sig fortjent ved Modellens Restaurering) oppe fra Toppen af Klippevæggen gav en Imitation af Ugleskrig til bedste!

Baronesse Stampe fortæller, at Thorvaldsen »var meget fornøjet med sit Ophold i Luzern«. Ganske vist var hverken han eller Pfyffer helt tilfreds med de Ændringer, som Ahorn under Udførelsen havde foretaget i Forhold til Modellen, men ved Festen udbragte Thorvaldsen selv en Skaal for Ahorn og ønskede ham til Lykke med den fortræffelige Udførelse af Værket. Under Besøget i Luzern skal den ellers saa beskedne Thorvaldsen, ifølge hvad Liebenau⁵⁵ fortæller, til dennes Fader, have udtalt: »Dette Monument vil, selv om det skulde forvitre, alligevel rage op over alle andre.«

MONUMENTETS BESKYTTELSE DETS OMGIVELSER

Allerede paa Forhaand⁵⁶ havde man haft Bekymringer med Hensyn til Stenens Konsistens. Vilde den vise sig holdbar nok? Vilde Kunstværket ikke forvitre? I de 125 Aar, der er gaaet siden Monumentets Fuldførelse, har man Gang paa Gang med Betænkelighed omtalt de Spor af Forvitring, som navnlig Løvens Bagkrop bærer Spor af. Kunde man ikke risikere, at det hele efterhaanden blev ødelagt?

Efter at Byen Luzern endelig i 1865 havde overtaget Monumentet og derved aflastet Pfyffers Arvinger for Ansvar for dets Vedligeholdelse, udtalte Aviserne sig Gang paa Gang med stor Bekymring om dette Spørgsmaal og krævede indgribende Forholdsregler. Der kom mange

Slags Forslag frem. Nogle vilde foretage Reparationer af de angrebne Steder med Cement, andre foreslog en Slags »Massage« gennem en »Nybearbejdelse« ved en Stenhugger! Atter andre vilde lade Klippen imprægneres med Kemikalier.

Allerede i 1864 var der blevet bevilget en betydelig Sum til at lade Monumentet overdække i Vintermaanederne for at beskytte det mod Frosten. Senere boredes der Riller i Klippevæggen for at lede stillestaaende Vand bort. I 1891 nedsatte Luzerns Bygningsforvaltning en særlig Kommission af Sagkyndige til Undersøgelse af Spørgsmaalet. Den afgav Betænkning⁵⁷ i 1892,⁵⁸ men bortset fra, at man opretholdt de allerede trufne Forholdsregler førte Overvejelserne ikke til noget særligt.

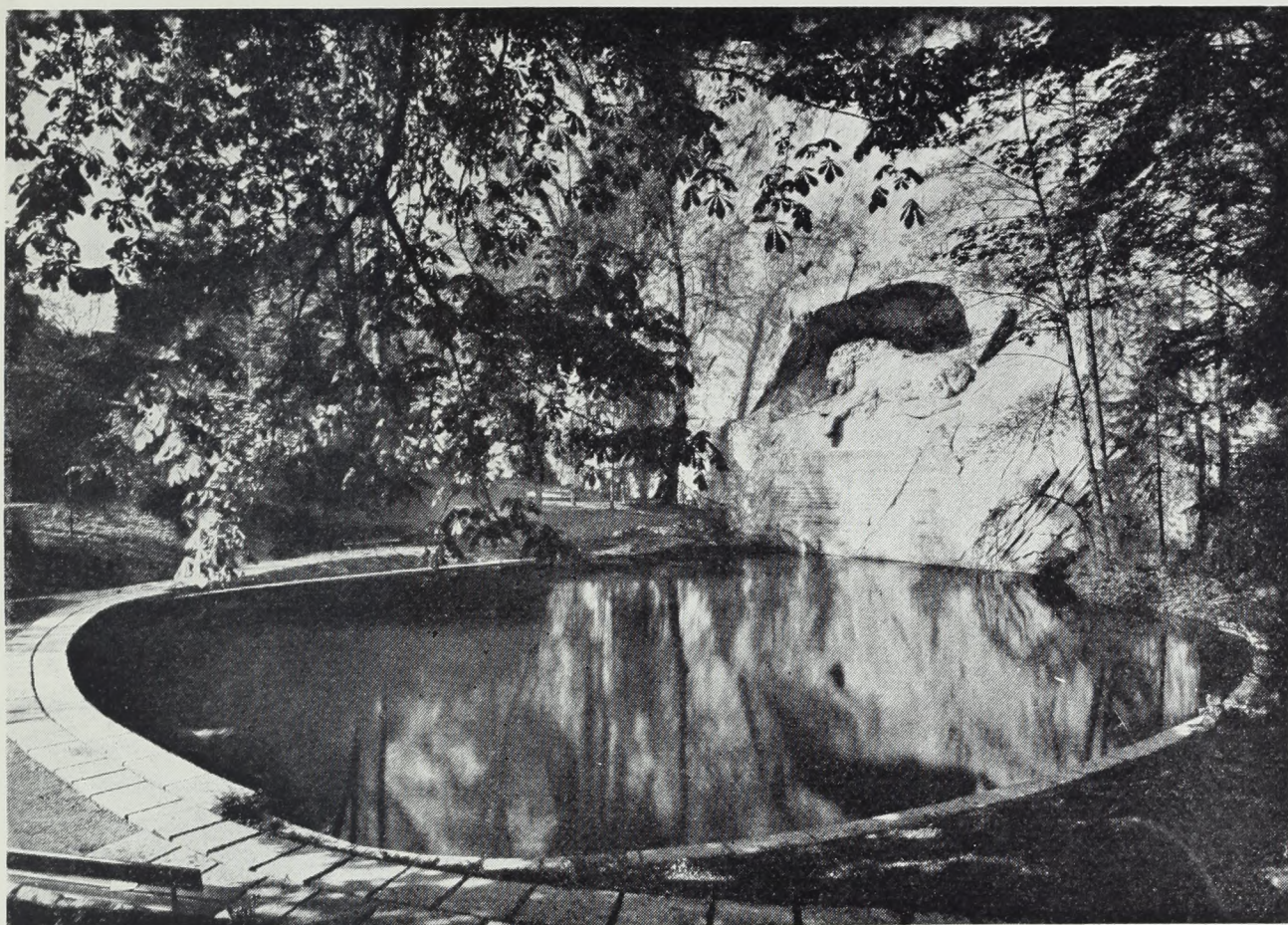
Byen har dog nu sikret sig de to Modeller, saa man i hvert Fald er sikker paa at have et varigt Spor af Kunstværket, hvis selve Løven paa Klippevæggen efterhaanden skulde fortæres af Tidens Tand. Iøvrigt synes Forvitringen ikke at have gjort egentlig foruroligende Fremskridt i de sidste Aartier.

Ved flere Lejligheder har der været Kritik af *Monumentets Omgivelser*, som ikke var Kunstværket værdigt og ikke var afstemt efter dette. I 1905 besluttede man sig til at fjerne de Svaner, der holdt til i et lille Hus i »Dammen« ved Monumentets Fod, og som man ikke syntes stemte med den døende Løves Ro. I 1944 skete der en Omlægning af Anlægget, saaledes at Træværket omkring »Dammen« blev fjernet, og der blev lagt Fliser, samtidig med at der blev foretaget en Ændring og Fornyelse af Beplantningen.

Talrige Gange har der i de stedlige Aviser og paa anden Maade været rejst Krav om, at man skulde nedrive den »Kiosk« med Løvepostkort, Afstøbninger o. s. v., der findes i Anlægget og formindsker den i Forvejen ret begrænsede Plads foran Monumentet. »Midt i vor Kunstbeundring,« skriver en Indsender i 1909 i et lokalt Blad, »bliver vi forstyrret af denne Bazars forretningsmæssige Profanation.« Hidtil har Angrebene paa »Kiosken« eller »Bazaren« dog ikke ført til noget Resultat. Byen har et Par Tusinde Francs i aarlig Leje af Indehaveren, men forhaabentlig kommer man en Gang saa vidt, at man ser bort fra dette.

Luzern er en By, der baade er interesseret i Musik og i Turister; derom vidner de store Musikfester, der har været arrangeret der i de senere Aar. Tidligere mente man, at »Mozart og Løven ikke passede sammen«, men nu ser man anderledes paa det. Om Sommeren har man i de sidste Aar gentagne Gange holdt Aftenkoncerter (»Serenader«) foran Monumentet; ved disse Lejligheder overdækkes »Dammen« delvis med en Tribune.

Finn T. B. Friis.

NOTER

1. Th. Oppermann: Thorvaldsen. Manddomsaarene i Rom 1797-1819, Kbh. 1927, S. 136-37.
2. I J. M. Thieles Hovedværk om Thorvaldsen hedder det (Thorvaldsen i Rom I, Kbh. 1852, S. 423): »Angaaende det bekiendte Schweizer-Monument forefinde vi kun meget faa Oplysninger.«
3. Carl Pfyffer v. Altishofens Liv og hans Indsats i Forbindelse med Schweizerløven er udførlig skildret i (Th. v. Liebenau): Oberst Carl Pfyffer von Altishofen und das Löwendenkmal in Luzern. Erinnerungsblätter zur Feier des siebzigjährigen Bestandes der Kunstgesellschaft der Stadt Luzern. Luzern, 1889.
4. Blandt Kammeraterne i Skolen var paa dette Tidspunkt Napoleon Bonaparte.
5. Liebenau: Op. cit., S. 16.
6. d. v. s. den Kanton, de stammede fra.
7. Den lovede Publikation er antagelig den »Récit de la conduite du régiment des gardes Suisses« (se Litteraturlisten), der blev udgivet af Pfyffer og udkom i flere Oplag paa Tysk og Fransk.
8. Efter hvad Rüttimann skriver til Thorvaldsen den 19. November 1818 (Brev i Thorvaldsens Museum) bevirkede Meddelelsen om, at Monumentet skulde udføres af ham, en betydelig Forøgelse af Interessen for at yde Bidrag til dets Udførelse.
9. Man har næppe nogensinde tænkt paa at gengive andre Navne end Officerernes. Af praktiske og kunstneriske Grunde vilde det ogsaa have været vanskeligt at gengive samtlige Navne paa de Faldne som Led i Monumentet. Man nøjedes derfor med en omtrentlig Talangivelse: »ca. 760 Underofficerer og Soldater«.
10. Liebenau: Op. cit., S. 16.
11. Ibidem Tavle I.
12. Ibidem Tavle II.
13. Ibidem Tavle IV.
14. Liebenau: Op. cit., S. 20.

Løve-monumentet som det tager sig ud i de ændrede Omgivelser efter 1944.

15. Se Note 13.
16. Liebenau: Op. cit., S. 20.
17. Fred med de uovervindelige.
18. Tapre i Livet, tro i Døden.
19. Hans Dommann: Vinzens Rüttimann, ein Luzerner Staatsmann, i: Der Geschichtsfreund. Mitteilungen des historischen Vereins der V Orte Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden und Zug. Bd. LXXVII 1922 p.p. S. 149-234; Bd. LXXVIII 1923 p.p. S. 109-254.
20. At kalde ham »Det Schweitzeriske Eedsforbunds Gesandt i Rom«, som Thiele gør (Thorvaldsen i Rom, I, S. 423) er lidt misvisende.
21. Jvf. Planen af Monumentet og dets Omgivelser afb. Liebenau: Op. cit., Tavle III, der er betegnet »Skizze von Thorwaldsen vom Juli 1818«. Den kan ikke være tegnet af Thorvaldsen, men den maa være gjort af en eller anden schweizisk Kunstner paa Grundlag af Thorvaldsens Udkast til Løven.
22. Brev i Thorvaldsens Museums Brevarkiv, cfr. Thiele: Thorvaldsen i Rom, I, S. 424-25.
23. Breve i Thorvaldsens Museums Brevarkiv.
24. J. M. Thiele: Thorvaldsen i Rom, I, S. 424.
25. Liebenau: Op. cit., S. 25.
26. Klippen er 209 Fod bred, 90 Fod høj, skriver Keller i Kunstblatt, 1819, no. 17 (Liebenau: Op. cit., S. 36).
27. Liebenau: Op. cit., S. 29.
28. Liebenau: Op. cit., S. 33.
29. Liebenau: Op. cit., S. 34. I Thorvaldsens Museum findes blandt Kunstnerens Bestallinger og Udnævnelser som Løbenummer 19 (Mappe 29) en Bestalling, dateret 30. September 1819, som Ridder af den østrigske Jernkroneorden.
30. Liebenau: Op. cit., S. 36 f., hvor Kellers Brev til Pfyffer er udførligt citeret.
31. Det kan i hvert Fald ikke være rigtigt, naar Thiele: Op. cit. II, S. 425 meddeler, at Modellen var færdig og blev afsendt »i Begyndelsen af 1819«.
32. Thiele angiver Besøgets Dato til den 12.-13. August. Ifølge Liebenau (op. cit., S. 37) maa dette være urigtigt, idet Keller i et Brev af 5. August til Pfyffer anerkender Modtagelsen af et Brev fra Pfyffer med Meddelelse om, at Thorvaldsen da allerede *havde* været i Luzern.
33. Thiele: Thorvaldsen i Rom II, S. 2.
34. *Récit*, S. 56.
35. Keller var navnlig meget opsat paa, at Cocchi skulde udføre Arbejdet. Hvis man vilde tage ham, vilde Keller sørge for, at han kom til Parma eller Verona, hvor der netop da skulde være en levende Løve at se. Samtidig afslører han, at han ikke var helt tilfreds med Bagkroppen paa Thorvaldsens Løve, og han beklager, at Thorvaldsen ikke havde haft Lejlighed til at arbejde efter en levende Løve. Se Liebenau: Op. cit., S. 39.
36. Det kan ikke være rigtigt, naar Thiele (op. cit. III, S. 8) meddeler, at Ahorn arbejdede paa Monumentet, da Thorvaldsen var i Luzern. Ifølge Liebenau (op. cit., S. 40) var det først i de sidste Månedes af 1819, at der overhovedet var Tale om Ahorn i Forbindelse med Løven; han kom til Luzern i Januar 1820 og begyndte — hvad ogsaa Thiele andetsteds (op. cit. II, S. 425) omtaler — sit Arbejde den 28. Marts. Det vides ikke, med hvilken Hjemmel Prins Christian Frederik i sit Brev til Thorvaldsen (se nedenfor S. 48) hævder, at Ahorn var Mestersvend hos sin Forgænger (Eggenschwyler).
37. Viet Schweizernes Troskab og Tapperhed / Den 10. August, den 2. og 3. September 1792 / Disse er Navnene paa dem, som for ikke at svingte deres Trokabsed / faldt i heltemodig Kamp / af Officererne 26 / af Menige ca. 760 / de, som ved Venners dygtige Pleje overlevede Kampen, var / af Officerer 16 / af menige ca. 350 / Borgere skød sammen og rejste dette varige Mindesmærke om denne Begivenhed / Fuldendt den 10. August 1821 / paa Carl Pfyffers Initiativ, ved Thorvaldsens Kunst, ved Lucas Ahorns Udførelse.
38. Det af Pfyffer v. Altshofen udgivne Skrift »*Récit de la conduite du régiment des gardes suisses à la journée du 10 août 1792*« indeholder (S. 39-48) en udførlig og ret højstemt Skidring af Indvielseshøjtideligheden, skrevet af Marquis de Lally Tollendal — en af Kong Ludvig XVI's personlige Venner. Se ogsaa Liebenau: Op. cit., S. 41-44.

39. Iflg. Thiele: Thorvaldsen i Rom, II, S. 110 rejste Kronprinsparret den 19. Juni fra Norditalien over Simplon ind i Schweiz.
40. Récit, S. 47.
41. Se ovenfor S. 42.
42. Thorvaldsens Museums Brevarkiv. Hele Brevet aftrykt hos Thiele: Thorvaldsen i Rom II, S. 111 f.
43. Se Note 36.
44. Mengels Erindringer (Denkwürdigkeiten), 1877, citeret hos Liebenau: Op. cit., S. 45.
45. Op. cit., S. 44.
46. Se nedenfor S. 53.
47. Udateret Brev (1821), Thorvaldsens Museums Brevarkiv.
48. Side 42.
49. Det maa formentlig bero paa en Fejlhuskning, naar Thiele (Thorvaldsen i København, S. 166) meddeler, at det var første Gang, Thorvaldsen besøgte Rhinfaldet. Thiele omtaler jo selv et Besøg i 1819 (Thorvaldsen i Rom, S. 8). (Se ovenfor S. 42).
50. Om hele denne Rejse se: Baronesse Stampes Erindringer om Thorvaldsen. Udgivet ved Rigmor Stampe, 1912. S. 134-37.
51. Om Opholdet og Festen i Luzern, se Liebenau: Op. cit., S. 47-48, Luzernerzeitung 2. August 1841, Luzerner Fremdenblatt 1921 No. 43, Eidgenosse von Luzern 2. August 1841.
52. Af Baronesse Stampe fejlagtigt kaldt Schneider von Wachthausen.
53. Baronesse Stampe skriver Op. cit., S. 136-37: »... der var Musik og Fakkeloplysning af Løven, som tog sig fortræffelig ud, især ved denne Speilen i den lille Sø, som ligger under den.«
54. Eidgenosse von Luzern 2. August 1841.
55. Liebenau: Op. cit., S. 47.
56. Se ovenfor S. 38.
57. Massnahmen zum Schutze des Löwendenkmals. I: Bericht der Baudirektion an den Stadtrath von Luzern. II: Gutachten der Experten.
58. Dette Aar højtideligholdtes 100 Aars Dagen for Schweizergardens Kamp ved en stor Fest ved Monumentet.

LITTERATUR

Størst Betydning for nærværende Fremstilling har Liebenaus ofte citerede Skrift haft. Det gengiver navnlig i stor Udstrækning utrykt Korrespondance mellem Rüttimann og Pfyffer v. Altishofen samt mellem Heinrich Keller og Pfyffer v. Altishofen. Selve denne Korrespondance saavel som den i H. Dommanns Afhandling citerede Korrespondance mellem Rüttimann og v. Altishofen er forgæves eftersøgt i Luzerns Arkiver og Biblioteker samt ved Henvendelse til en nulevende Slægtning af Pfyffer v. Altishofen. Den Kendsgerning, at Monumentet ikke blev udført paa offentlig Foranstaltning, og Myndighederne oprindelig kun viste det en ret begrænset Interesse, har ogsaa medført, at kun faa af Sagens Arkivalier er indgaaet i de offentlige Arkiver.

Under Forfatterens Ophold i Luzern i April 1946 blev der foretaget en Gennemgang af en Række Bøger og Arkivalier samt af den lokale Presse paa Tidspunktet for Thorvaldsens Besøg i 1841. Bürgerbibliothek, Stadtarchiv, Kantonalarchiv samt Städtische Bau-

direktion saavel som det officielle Turistbureau (Verkehrsbüro) ydede paa forskellig Maade værdifuld Støtte.

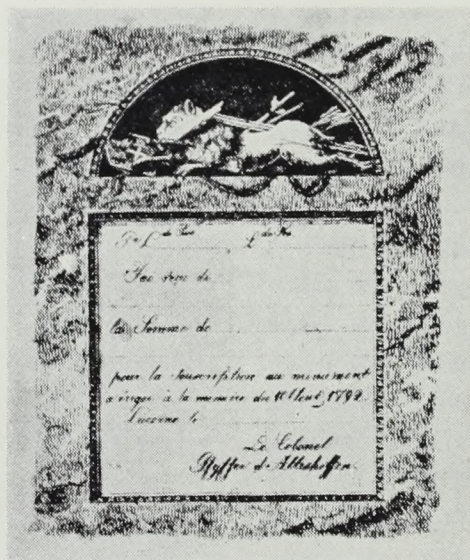
Det benyttede Billedmateriale stammer i Hovedsagen fra Thorvaldsens Museums Arkiv; en Række Gengivelser er fremskaffet efter Undersøgelser i Bürgerbibliothek, Luzern, Schweizerische Zentralbibliothek, Zürich og Nationalbibliothek, Bern.

Pfyffer d'Altishofen: Récit de la conduite du regiment des gardes suisses à la Journée du 10 Août 1792. Genève (Abraham Cherbuliez) 1824. 64 S.

Précis historique du 10 Août 1792 à Paris et du monument érigé à Luzerne. Luzerne 1822.

(Th. v. Liebenau): Oberst Carl Pfyffer von Altishofen und das Löwendenkmal in Luzern. Erinnerungsblätter zur Feier des siebenzigjährigen Bestandes der Kunstgesellschaft der Stadt Luzern. Luzern, 1889. 47 S. og 4 Plancher.

- Bernhard Wyss: Heinrich Keller. Der Züricher Bildhauer und Dichter. Frauenfeld 1891. 61 S.
- Hans Dommann: Vinzens Rüttimann, ein Luzerner Staatsmann, i: Der Geschichtsfreund. Mitteilungen des historischen Vereins der V Orte Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden und Zug. LXXVII Band 1922 pp. S. 149-234; LXXVIII Band 1923 pp. 109-254.
- F. Zelger: Luzern im Spiegel alter Reise-schilderungen 1757-1835. Luzern, 1933.
- (Roman Abt): Geschichte der Kunstgesellschaft in Luzern von der Gründung bis 1920. Festschrift zur Jahrhundertfeier. Luzern, 1921.
- J. M. Thiele: Thorvaldsen i Rom. I, Kbh. 1852, S. 423 ff., Kbh. 1854, II 7-8.
- Thorvaldsen i København 1839-1844, Kbh. 1856, S. 167.
- Fremdenblatt (Luzern), 1921, Nr. 43.
- Luzernerzeitung, 2. August 1841.
- Eidgenosse von Luzern, 2. August 1841.
- Luzerner Tagblatt, 2. August 1891.
- Luzerner Chronik, 1909, Nr. 32, 34-37: Das Löwendenkmal in Luzern (J. B.)
- Zeitglocken, Luzern 1940, Nr. 17.
- Massnahmen zum Schutze des Löwendenk-mals.
- I: Bericht der Baudirektion an den Stadtrath von Luzern.
- II: Gutachten der Experten. (Litografi- ret Materiale, 1892.)
- Th. Oppermann: Thorvaldsen. Manddoms-aarene i Rom 1797-1819, Kbh. 1927, S. 136-37.
- L. Moltesen. Bertel Thorvaldsen. Kbh. 1929, S. 429-32.
- Baronesse Stampedes Erindringer om Thorvald- sen. Udgivet af Rigmor Stampe, Kbh. 1912.
- Breve i Thorvaldsens Museum:
- Fra Vincenz Rüttimann til Thorvaldsen 7. 9. 1818, 19. 11. 1818; fra Carl Pfyffer von Altshofen til Thorvaldsen udat. (Au- gust 1821?) og 16. 3. 1824.
- Fra Prins Christian Frederik til Thorvald- sen 12. 8. 1821 (trykt hos Thiele: Thor- valdsen i Rom, II, S. 111-114 og i Ud- drag hos E. Moltesen, S. 431-32).
- Fra Pfyffer v. Altshofen til Thorvaldsen (Fragment) (August) 1821 og 16. 3. 1824.

Kvittering for Bidrag til Løvemonetmentet.
Kobberstik efter Tegning af Martin Usteri.